

nationalism som låg immanent i begreppet ansågs bränd i Europa, gick dess logiska fortsättning antiimperialism hem. Geopolitiken kunde vara en resurs då tidigare koloniserade områden på jakt efter nationell identitet skulle förstå sin roll och nyvunna frihet.

Det blir här tydligt att bilden av den renodlade reaktionären kan brytas upp. Andra exempel kan ges. 1914 års idéer, till exempel, den konservativa reaktionen på 1789 års revolutionära tankar: vilken funktion hade de i Kjelléns tankevärld? Var de i sig ett ideal? I Kjelléns samtid kanske, men mycket talar för att det mest centrala i frågan egentligen var dialektiken. Efter revolution följer en samlande konservativ fas, det var i en sådan man var inne i 1914. Men sett på detta sätt är uppslutningen kring 1914 års idéer ett uttalande om världens gång snarare än en i snäv mening normativ utsaga. Man kan då fråga sig vad som låg vid slutet av denna dialektiska process. Ola Tunander diskuterar i sitt bidrag möjligheten till en europeisk federation av stater: var det en slutpunkt på ett nationellt projekt? Andra har menat att Kjellén förespråkade ett försvarssamarbete mellan stater liknande NATO. Kan man följa tanken ytterligare ett steg, kanske ända fram till något som påminner om Immanuel Kants världsregering? Eller någon annan utopi vid horisontens rand?

Historiefilosofiska spekulationer som dessa för tanken mot den kritik som kunde riktas mot Kjellén från den moderna rationalismens stora apostlar i svensk offentlighet. Herbert Tingsten dömde ut Kjelléns tankebyggnader som metafysiskt svammel. Ernst Wigforss tyckte att Kjellén var bättre som diktare än som tänkare. Kritiken till trots är det nog rätt att se tankarna som mer intressanta än vad en bortglömd tillvaro i giftskåpet antyder.

Lunds universitet

JOHAN STENFELDT

Johannes Daun, *När man sydde kläder på fabrik: Svensk konfektionsindustri cirka 1900–1980* (Göteborg: Daidalos 2022). 417 s.

Betraktad i ett längre tidsperspektiv är den svenska konfektionsindustrins historia tämligen kort. Produktionen mekaniserades och branschen expanderade från och med mellankrigstiden. Den nådde en storhetstid under 1950-talet, då mellan 40 000 och 50 000 personer arbetade i svenska klädfabriker, varav en stor andel var migrantarbetare som rekryterats för enformiga arbetsuppgifter längs med löpande band. Fram emot 1980-talet var emellertid i stort sett alla dessa fabriker nedlagda och produktionen förlagd till delar av världen där lönerna var lägre. Den svenska konfektionsindu-

strins historia passar således väl in i det berättelseformat som summeras i uppgång och fall.

Denna uppgångs- och avvecklingshistoria berättas i ett omfattande översiktsverk av historikern och i:e antikvarien vid Textilmuseet i Borås, Johannes Daun. Med *När man sydde kläder på fabrik* är han den förste som försöker ta ett helhetsgrepp om branschens historia i Sverige. Daun är också rätt person att författa denna välbehövlige bok – det är uppenbart att han har gedigna kunskaper om svensk konfektionsindustri, om befintlig litteratur och rådande arkivförhållanden. Om den här boken hade funnits när exempelvis jag själv för ett drygt decennium sedan trevande började forska om konfektionsindustrin hade den underlättat min uppstartsfas. Här förklaras för denna industris vidkommande viktiga termer, som nog få oinvidga har annat än vag kännedom om, såsom underpress, avpress, lönsömnad, kraftbord, tränsting och så vidare. Både i mer allmänna föreställningar och i en hel del vetenskaplig litteratur sammanblandas gärna konfektionsindustrin med textilindustrin – eller tänks ingå i textilindustrin – men som Daun förklarar är detta två rätt olika branscher: Konfektionsindustrin var mer kvinnodominerad och arbetskraftsintensiv än textilindustrin, vilken i sin tur hade en jämnare könsfördelning i arbetskraften och var mer kapitalkrävande; textilindustrin var generellt underleverantör åt konfektionsfabriker där det syddes kläder av textilerna.

Boken är designad med utgångspunkt i den regionala/lokala nivån, med blicken riktad mot konfektionsindustristaden nummer ett, Borås, och med särskilt fokus på det enskilda företaget Bröderna Magnusson Damkonfektionsfabrik AB. Därifrån vill författaren lyfta resonemangen upp mot den nationella nivån. Hans ambition är att "via exemplet Borås kunna belysa mekanismer och förutsättningar som gällde för svensk konfektion mer generellt" (s. 12). I inledningskapitlet skriver Daun att perspektiven i boken är lokalhistoriska och socialhistoriska, och i slutkapitlet lägger han till att den även har ett arbetarhistoriskt perspektiv. Daun vill svara på frågorna: "Vilka utvecklingsfaser av upp- och nedgång inom konfektionsindustrin kan identifieras och vad kännetecknade dem? Hur förhöll sig konfektionsindustrin gentemot andra industribranscher och näringar? Hur gick arbetet på konfektionsindustrins fabriker till och vilka var arbetskraftens förutsättningar och kännetecken?" (s. 10f) Det är således hur- och vilka-frågor som driver framställningen (och inte varför), och då blir svaren följaktligen mer beskrivande än analyserande i teoretisk bemärkelse. Eftersom det inte heller finns någon uttalad tes eller några explicita och starka argument som driver framställningen går det inte att klassificera boken som en syntes. Den är mer ett introducerande översiktsverk eller en handbok för den oinvidge.

Boken är dock inte enbart en översikt baserad på befintlig litteratur, utan

även ett resultat av författarens egna empiriska källstudier. Primärmaterialet är rikt och varierat. Det består dels av skriftliga källor samlade ur företagsarkiv, Kommerskollegiums arkiv och museisamlingar, dels de flerfaldiga statliga utredningarna om branschen, dels av branschtidskrifter, dels av arkiverade intervjuer med konfektionsarbetare. Särskilt det muntliga underlaget ger närhet till några av de människor som det till syvende och sist handlar om, och till deras vardag i arbetet. Intervjumaterialet används också för att rekonstruera arbetsprocesser och fånga detaljer i hur arbetet organiserades, vilket kan vara svårt utifrån andra arkivkällor. Möjligtvis hade jag önskat att författaren tydligare kopplade detta viktiga angreppssätt till den omfattande och under de senaste decennierna växande litteraturen om *oral history*.

Sammantaget är detta en välskriven bok, som återger stora delar av ett rådande kunskapsläge, som tillför ny kunskap genom författarens egna källstudier, och inte minst är viktig eftersom den underlättar framtida forskningsinsatser med konfektionsindustrin i fokus. Uppstartssträckan blir säkert kortare för nytillkomna forskare på detta fält när branschens utveckling och struktur nu redan finns beskriven. Boken ger dock inte "en fullödlig bild av en på många vis särpräglad industri" (s. 329), vilket författaren i sin sammanfattande diskussion åtminstone antyder att den skulle göra. Daun skriver till exempel, som nämnts, att boken har ett arbetarhistoriskt perspektiv. Hade boken verkligen haft ett arbetarhistoriskt perspektiv, hade den fackliga rörelsen kunnat vara en viktigare aktör än vad som nu är fallet. I slutkapitlet, där Daun drar ihop vad han bedömer som viktigast, tilldelas inte Beklädnadsarbetareförbundet eller dess avdelning i Borås något aktörskap. Sett till sin helhet finns det mycket lite om arbetsmarknadsrelationer i boken, det vill säga om relationen och dess förändringar över tid mellan de fackliga organisationerna i konfektionsbranschen och arbetsgivarna och deras organisationer. Men aspekter som saknas går som bekant att peka ut i alla böcker!

Stockholms universitet

JOHAN SVANBERG

Susanna Erlandsson, *Personal Politics in the Postwar World: Western Diplomacy Behind the Scenes* (London & New York: Bloomsbury 2022). 232 s.¹

Susanna Erlandsson har skrivit en elegant og viktig bok, som er like deler empirisk godteri og konseptuell meditasjon. *Personal Politics in the Postwar World: Western Diplomacy Behind the Scenes* setter det diplomatiske par i sen-

1. Då Susanna Erlandsson är ordinarie redaktör för *Historisk tidskrift* har denna recension administrerats enbart av redaktionssekreteraren. Reds anm.